

*Lezing voor de Protestantse Gemeente van Den Haag-Zuidwest
op donderdag 29 november 2018 in de Bosbeskapel*

NICO RIEMERSMA

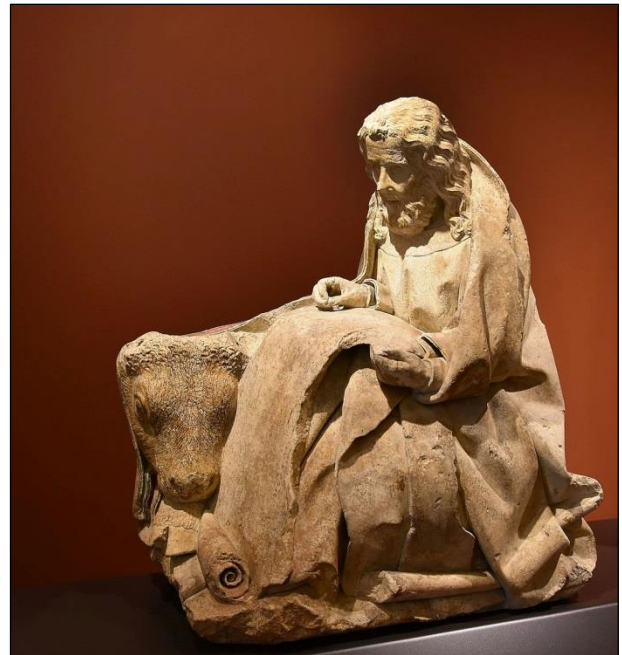
Het C-jaar: het Lucasevangelie onder de loep

Vooraf

Ik heb mijn verhaal de titel meegegeven *Het C-jaar: het Lucasevangelie onder de loep*. Dat is enerzijds een verwijzing naar mijn boek *Het Lucasevangelie onder de loep: Opbouw, stijl en theologie* (Middelburg: Skandalon 2018) dat dit jaar het licht zag. Anderzijds een verwijzing naar een klein artikeltje dat ik schreef voor het tijdschrift *De Eerste Dag*: 'Het C-jaar: Lucas onder de loep'. Ik koos voor deze titel gezien het feit dat het Lucasevangelie ook een plaats heeft binnen de zondagse liturgie.

Inleiding

We hanteren in de kerk in de zondagse liturgie, als het om de evangeliën gaat, een rooster van drie jaar: in het A-jaar staat het Matteüsevangelie centraal, in het B-jaar het Marcusevangelie, in het C-jaar is Lucas het leidinggevende evangelie (= de rector). Een A-, B- of C-jaar vangt aan met Advent en loopt t/m de 3^e zondag van de Voleinding, de zondag die in de rooms-katholieke traditie de naam 'Christus Koning' draagt. Met Advent 2018 gaan we een nieuw C-jaar in, een jaar dus waarin de evangelielezing uit Lucas afkomstig is. Elke zondag wordt een vaste, door het leesrooster aangereikte perikoop uit het Lucasevangelie gelezen. Dat zijn vooral – wat in het Duits heet – *Sondergut*-passages. Daarmee worden die verhalen bedoeld die alleen in het Lucasevangelie – en dus niet in Marcus, Matteüs of Johannes – voorkomen.

Omdat we echter in de kerkelijke liturgie op afzonderlijke perikopen georiënteerd zijn, is het goed om aan het begin van het Lucas-jaar aandacht te schenken aan de grotere verbanden van dit derde evangelie. Maar ik heb nog een reden voor deze lezing. Elke evangelist vertelt het verhaal over Jezus weer anders. Eenieder legt eigen accenten. De vraag die ook in deze lezing centraal staat, is: wat is het eigene van het Lucasevangelie in vergelijking met de andere drie evangelisten?

Het doel van mijn lezing is om een inleiding te zijn in het Lucasevangelie, die eraan wil bijdragen dat u met meer kennis van zaken naar het zondagse evangelieverhaal zult gaan luisteren.

Het eigen materiaal van Lucas

Als ik u zou vragen om een aantal van die verhalen te noemen die alleen Lucas heeft, dat zogenaamde *Sondergut*-materiaal, dan stuiten we direct op die verhalen die tot de meest bekende van het Nieuwe Testament behoren: de lofzang van Maria, het Magnificat (1,46-55); de lofzang van Zacharias, het Benedictus (1,68-79); het kerstevangelie (2,1-20); de

twalfjarige Jezus in de tempel (2,40-52); gelijkenissen zoals van de barmhartige Samaritaan (10,25-37), de verloren zoon (15,11-32), de onrechtvaardige rechter (18,1-8) en de farizeeër en de tollenaar (18,9-14), de rijke man en de arme Lazarus, en wonderverhalen als die van de wonderbare visvangst (5,1-11) en de opwekking van de jongeman van Naïn (7,11-17)¹. Verhalen die hier niet ongenoemd mogen blijven, zijn Maria en Martha (10,38-42), de rijke hoofdtollenaar Zacheüs (19,1-10) en de Emmaüsgangers (24,13-35). En deze verhalen blijven ook bekend, omdat ze eens in de drie jaar in de eredienst gelezen worden.

Ik maak bij dat voorkomen in de liturgie wel een aantekening. Die is dat het kerkelijk leesrooster nog wel eens zijn eigen weg gaat en zich niet erg laat leiden door de zorgvuldige manier waarop de evangelist zijn verhaal vertelt. Ik doel nu vooral op de Adventsperiode. Wat zou er nou toch mooier zijn dan om in de Advents- en Kersttijd Lucas 1-2 te lezen – in zijn geheel *Sondergut* van Lucas (!) – in doorgaande lezing (de zogenaamde *lectio continua*). Maar dat gebeurt helaas niet. We gaan kris kras door het Lucasevangelie: van Lucas 21 op de 1^e Advent, naar Lucas 3,1-6 op de 2e Advent en Lucas 3,7-18 op de 3e Advent, om met het Magnificat, de lofzang van Maria (Lucas 1,39-56), op de 4e Advent te eindigen.²

Het zijn stuk voor stuk prachtige verhalen, verhalen die literaire hoogstandjes genoemd mogen worden. Ernest Renan noemt in zijn boek 'Vie de Jésus' (1863) het Lucasevangelie het mooiste evangelie. Ik kan hem geen ongelijk geven.

De plaats van het Lucasevangelie in het Nieuwe Testament

Het Lucasevangelie mag in het Nieuwe Testament het derde evangelie zijn na Matteüs en Marcus, het vormt met het boek de Handelingen van de Apostelen één geheel. De twee geschriften zijn door dezelfde auteur, die wij Lucas noemen, geschreven. Samen maken zij, Evangelie en Handelingen, een kwart uit van het Nieuwe Testament. Toch staan ze in het NT niet direct achter elkaar. Ze zijn van elkaar gescheiden door het Johannesevangelie. De indruk die daardoor gewekt wordt, is dat de Handelingen van de Apostelen het vervolg is van de vier evangeliën: het optreden van Jezus, geschetst in de vier evangeliën, gevolgd door het verhaal van het optreden van Jezus' apostelen, verteld in het boek Handelingen. Omdat Paulus de hoofdfiguur is van Handelingen vormt dit bijbelboek de brug tussen de evangeliën en de brieven van Paulus.

Lucas als literator, geschiedschrijver en theoloog

Lucas staat bekend als een groot literator (1), geschiedschrijver (2) en theoloog (3):

(1) Hij is 'een meesterlijk verteller en een verfijnd stilist', met 'een zeer wendbare stijl' (zo Adelbert Denaux) zoals direct aan het begin van het evangelie duidelijk wordt. De proloog (1,1-4) kent een hoog-literaire, hellenistische stijl. Als hij zijn verhaal in 1,5 begint, hanteert Lucas echter een semitiserende stijl. Men spreekt in dit verband van 'code-switching', wat wil zeggen dat Lucas zijn taal aanpast aan het onderwerp. Wanneer hij het over joodse aangelegenheden heeft, gebruikt hij semitiserend Grieks, wanneer hij het heeft over Grieks-Romeinse zaken of situaties, dan gebruikt hij standaard hellenistisch Grieks.

(2) Over het genre van het Lucasevangelie wordt getwist. Sommige onderzoekers zijn van mening dat het evangelie tot het genre van de biografie (*vita*) hoort. Anderen houden het Lucasevangelie voor een historiografisch werk (*historia*). De proloog wijst daar ook op:

¹ Zie N.A. RIEMERSMA, *Aan de dode een wonder gedaan: Een exegetisch-hermeneutische studie naar de dodenopwekking in Lucas 7,11-17 in relatie tot 1 Koningen 17,17-24 en Vita Apollonii IV,45* (ACEBT Sup. Series 14), Bergambacht 2016); N.A. RIEMERSMA, *Het Lucasevangelie onder de loep: Opbouw, stijl en theologie*, Middelburg 2018 (hoofdstukken 7, 8 en 9).

² Zie verder hoofdstuk 2 'De structuur van de ouverture (Lucas 1-2)', in: N.A. RIEMERSMA, *Het Lucasevangelie onder de loep: Opbouw, stijl en theologie*, Middelburg 2018, 37-49.

‘een verhaal over de gebeurtenissen (!) die zich onder ons voltrokken hebben.’ Lucas plaatst het Jezus-verhaal zelf ook in een herkenbare politiek-historische setting: Herodes de Grote in 1,5-2,52 en Herodes Antipas in 3,1-24,53. Lucas staat wel bekend als de eerste historiograaf van de kerk, als de ‘vader’ van Eusebius van Caesarea (260-340 n.Chr.), die bekend staat om zijn ‘Kerkgeschiedenis’ (Zoetermeer 2000, vertaald door Chr. Fahner).

(3) Lucas switcht niet alleen van taal en stijl, maar hij switcht ook van geschiedschrijver naar theoloog. De reden daarvan is dat de geschiedschrijver een te beperkt beeld van Jezus zal geven. Zo kan hij over Jezus alleen als ‘zoon van Jozef’ spreken. Dat doet Jezus in al zijn totaliteit geen recht. Daarom zal Lucas zich ook als theoloog moeten opstellen, en wel om zagezegd de goddelijke dimensie van Jezus aan de lezer te kunnen melden: Jezus als ‘zoon van God’.

Een aantal karakteristieken van het Lucasevangelie

(1) Het eigene van een evangelie kan een lezer/hoorder makkelijk herkennen, en wel door een woord of uitdrukking dat telkens in dat evangelie terugkomt.

- Zo is het karakteristieke woord van Marcus: ‘gelijk’ (Gr. *euthus*). Het komt 42 keer voor. Dat is helaas niet altijd in vertalingen terug te vinden dan wel terug te horen; het Griekse woord wordt namelijk niet altijd op dezelfde wijze vertaald.

- Het Matteüsevangelie is te herkennen aan het veelvuldig, maar liefst 81 keer voorkomende woordje ‘toen’ (Gr. *tote*), dat op twee manieren in dit evangelie functioneert: als ‘alsdann’, als het gebruikt wordt in het kader van een toekomstige tijd, en als ‘damals’ in het kader van de verleden tijd.

- Het Lucasevangelie is herkenbaar aan de zegswijze ‘En het gebeurde’ (in de NBG’51: ‘En het geschiedde’) (Gr. *kai egeneto/egeneto de*). De uitdrukking komt 39 maal voor. Voor alle duidelijkheid: dat geldt voor de Griekse tekst, want in de meest recente vertalingen als de Bijbel in Gewone Taal, de Nieuwe Bijbelvertaling en de Willibrordvertaling komt deze zegswijze niet meer voor. De lezer kan daardoor ook niet meer de hebraïserende dan wel Septuaginta-stijl zien die Lucas in zijn evangelie hanteert. De uitdrukking kan in het Lucasevangelie op verschillende manieren functioneren, maar een groot aantal keren staat deze zegswijze aan het begin van een wat grotere verhaaleenheid, zoals in sequentie 3,21-9,50, zie 3,21-4,44; 5,1-6,11; 6,12-7,10; 7,11-50; 8,1-21; 8,22-9,17; 9,18-50.³

(2) Een stijlverschijnsel dat buitengewoon karakteristiek voor de Hebreeuwse Bijbel, in het bijzonder voor haar bijbelse poëzie, is het parallellismus membrorum (zie de Psalmen). Maar we kennen het ook in bijbels proza. Het boek Jona is daar een prachtig voorbeeld van: A 1,1-3; B 1,4-16; C 2,1-11 // A’ 3,1-3a; B’ 3,3b-10; C’ 4,1-11.⁴ Het parallellisme is ook kenmerkend voor Lucas en wel op verschillende niveaus. Allereerst op boekniveau: Lucas en Handelingen der Apostelen. Ook op het niveau van de grotere verhaaleenheden (voorbeeld: 6,12-7,10 [woord] en 7,11-50 [werk] // 8,1-21 [woord] en 8,22-9,17 [werk]), van scènes (voorbeeld: 14,7-11 // 14,12-14) en van delen van scènes (voorbeeld: 18,35-40b // 18,40c-43) maakt Lucas gebruik van het parallellisme.

(a) *Man // Vrouw*. In dit verband wil ik nog op iets wijzen. Lucas mag bekend staan als iemand die veel aandacht heeft voor vrouwen, wat hij vaak doet, is een man en vrouw naast elkaar plaatsen. Daarvan zijn in het Lucasevangelie veel voorbeelden te noemen. Ik noem er hier vier: zo staat Zacharias naast Maria (1,5-15 // 1,26-38), Simeon naast Hanna (2,25-35 // 2,36-38), de hoofdman van Kafarnaüm naast de weduwe van Naïn (7,1-10 // 7,11-17) en het synagagehoofd Jairus naast een naamloze vrouw (8,41-42 // 8,43-48).

³ Zie voor mijn visie op de macrostructuur van het Lucasevangelie: *Het Lucasevangelie onder de loep: Opbouw, stijl en theologie*, 15-36.

⁴ N.A. RIEMERSMA, ‘Op zoek naar de kern van het boek Jona’, in: K. SPRONK (red.), *De twaalf kleine profeten* (ACEBT 32), Bergambacht 2018, 57-66.

Het parallellisme heeft als oogmerk dat de lezer de twee elementen met elkaar vergelijkt. In het geval van de man-vrouw parallellie komt de vrouw er een aantal keren veel positiever vanaf dan de man.

(b) *Johannes // Jezus*. Ik kom bij een tweede punt in het verband van het parallellisme. Jezus is het hoofdpersonage van de evangeliën. Hoewel dit ook geldt voor het Lucasevangelie, is met dit evangelie wel iets bijzonders aan de hand. Lucas vertelt namelijk niet alleen het verhaal van Jezus' leven, maar ook dat van Johannes. Daarin verschilt hij van de andere evangeliën. Lucas vertelt namelijk niet alleen het openbare optreden van Johannes, zoals Marcus dat doet, maar heel zijn leven vanaf het begin: zijn geboorte (1,57-79) tot aan zijn dood: zijn onthoofding (9,9). Hij doet zelfs meer dan dat: hij vertelt ook het feit dat zijn ouders, Zacharias en Elisabet, zijn geboorte vanuit de hemel aangezegd krijgen (1,5-25). Wat de evangelist doet, is de twee levens afwisselend in parallellie aan de lezer presenteren.⁵

A	1,5-25	aankondiging van de geboorte van Johannes
A'	1,26-56	aankondiging van de geboorte van Jezus
B	1,57-80	Johannes' geboorte, besnijdenis, naamgeving, profetische uitspraken, groei
B'	2,1-52	Jezus' geboorte, besnijdenis, naamgeving, profetische uitspraken, groei
C	3,1-20	openbaar optreden van Johannes de Doper tot zijn gevangenneming
C'	3,21-24,54	openbaar optreden van Jezus van Nazaret tot zijn opwekking uit de doden

U kent dat spel wel: er liggen twee bijna identieke tekeningen voor je, de vraag is waarin verschillen ze? Zoek de verschillen tussen de twee aankondigingsverhalen: (a) oud - jong, (b) man - vrouw, (c) Judea - Galilea, (d) kind op hoge leeftijd - kind zonder tussenkomst van een man, (e) kind wordt profeet - kind wordt koning.

Dit gegeven kan in de zondagse liturgie niet goed naar voren komen, omdat daarin steeds maar één verhaal/scène centraal staat. Voordeel van dit oog hebben voor de parallellie is, dat er dan meer boven tafel komt dan wanneer je alleen naar één verhaal/perikoop kijkt.

De grote lijn in het Lucasevangelie

Wat is nu de grotere lijn in het Lucasevangelie? Dat brengt me bij de vraag hoe je het Lucasevangelie moet indelen, in kleinere en grotere verhaaleenheden. Daarover bestaat in het onderzoek veel discussie. Er worden tal van voorstellen gedaan.⁶ Elke exegeet heeft zijn eigen indeling. Dat laat in elk geval zien dat Lucas een goed gecomponeerde, uiterst samenhangende tekst geschreven heeft, op basis waarvan meer indelingen mogelijk zijn. De indeling die gemaakt wordt, hangt vooral af van de criteria die de exegeet hanteert. Een uitlegger zal echter allereerst aandacht moeten hebben voor de signalen die Lucas zelf afgeeft. Daarbij dient het te beginnen. Eén van die signalen is het voorkomen van 'En het gebeurde/geschiedde'. Die uitdrukking kan in het Lucasevangelie op verschillende manieren functioneren, maar de meeste keren staat deze zegswijze aan het begin van een wat grotere verhaaleenheid (een aantal hoofdstukken bij elkaar).

Karakteristiek voor het Lucasevangelie is een scenische vertelwijze; anders gezegd, het evangelie bestaat grotendeels uit een opeenvolging van afzonderlijke scènes. Naast scènes zijn er ook meer samenvattende berichten, *summaria* geheten (vgl. het Engelse woord 'summary'). Vaak wisselen scènes en *summaria* elkaar af. Een voorbeeld: het verhaal van de twaalfjarige Jezus in de tempel (2,40-52), dat met een samenvattende notitie begint (v. 40) en eindigt (v. 52) met daartussen, in de verzen 41-51, een scène.

⁵ In *Het Lucasevangelie onder de loep* schenk ik aandacht aan de rol van Johannes de Doper, zie de hoofdstukken 2, 10, 11 en 12 ('De structuur van de ouverture: Lucas 1-2'; 'Johannes de Doper in het Lucasevangelie'; 'De vraag van Johannes de Doper: Lucas 7,18-23' en 'Elia, Johannes en Jezus').

⁶ Zie de appendix aan het slot van hoofdstuk 1 in: *Het Lucasevangelie onder de loep*, 29-36.

Wanneer een aantal opeenvolgende scènes een aanwijsbare samenhang (thema, motief of anderszins) kennen, dan kan van een verhaaleenheid gesproken worden. Een dergelijke verhaaleenheid noemen we een *'episode'*. Lucas begint deze episoden vaak met het aan de Septuaginta ontleende *kai egeneto/egeneto de* + een tijdsaanduiding (zie b.v. 'En het gebeurde in die dagen ...' in Luc. 2,1). Wat voor scènes geldt, kan ook gezegd worden van opeenvolgende episoden. De evangelist kan ook een aantal episoden onder een noemer brengen. Een dergelijke nog grotere verteleenheid noemen we een *'sequentie'*. De evangelist kan ook een aantal sequenties onder een noemer brengen. Daarvoor gebruik ik de term 'deel'. Als we nu van dat laatste uitgaan, hoe kan het dan het beste ingedeeld worden? Allereerst in drieën: de proloog, de ouverture en het hoofddeel.

Proloog: 1,1-4

Ouverture: 1,5-2,52

Begin van Johannes en Jezus

Hoofddeel: 3,1-24,53

I 3,1-20

Optreden van Johannes

II 3,21-9,50 + III 9,51-24,53

Optreden van Jezus

- Lucas verschilt van de drie andere evangelisten door zijn proloog (1,1-4), bestaande uit vier verzen, maar één zin vormend, dikwijls voorkomend in Grieks historiografische literatuur, waarbij de parallellie opvalt van 1,1-2 // 1,3-4:

- 1 (a) Aangezien velen getracht hebben
- (b) een verhaal op te stellen over de onder ons voldragen [= voltooide] gebeurtenissen,
- 2 (c) zoals ons hebben overgeleverd zij die vanaf het begin ooggetuigen [waren] en dienaren van het woord geworden zijn,
- 3 (a') scheen het ook mij [goed], die alles van meet af aan nauwkeurig heb nagegaan
- (b') om u hieropvolgend te schrijven, hooggeachte Theofilus,
- 4 (c') opdat u zich vergewist over de woorden die u zijn gerapporteerd, van de zekerheid [= het zekere verhaal].

- Na de proloog volgen de twee openingshoofdstukken van het boek, Lucas 1,5-2,52, die ik ouverture noem, die een parallelisme vormen. We zagen en zeiden eerder dat deze twee hoofdstukken *Sondergut* van Lucas zijn.

- Het boek begint dan eigenlijk in 3,1. Walter Radl typeert 3,1 heel fraai zo: 'Das Aufgehen des Vorhangs, das große Eingangstor (toegangspoort) nimmt man in 3,1f wahr'. Het is een zin, Lucas 3,1, die sterk doet denken aan de openingszin van diverse profetenboeken (Jer. 1,2; Hos. 1,1; Joël 1,1; Jona 1,1; Micha 1,1; Zef. 1,1 en Zach. 1,1) die soortgelijk beginnen. Meer dan om een historische setting gaat het om de politieke setting waarin het zich afspeelt: profeet en koningschap/machthebbers staan steeds in relatie tot elkaar, hier staat Johannes tegenover de tetrarch Herodes.

Na de ouverture krijg je dan eerst in 3,1-20 *het openbare optreden van Johannes de Doper*, waarbij opvalt dat Johannes niet doopt (!), maar alleen de doop verkondigt, en dan in 3,21-24,53 het verhaal van *Jezus' openbare optreden*.

Hoe moet grote deel van het openbaar optreden van Jezus van Nazaret, 3,21-24,54, nu verder ingedeeld worden? In twee delen 3,21-9,50 en 9,51-24,53. Dat we met 9,51-24,53 in een tweede deel zitten, wordt duidelijk uit 9,51: 'En het geschiedde toen de dagen van zijn opneming (d.i. zijn hemelvaart) in vervulling gingen, dat hij zijn aangezicht richtte om naar Jeruzalem te gaan'.

Elk van de delen loopt nu uit op herkenning van Jezus. Het eerste deel, met zijn woorden en zijn werken, loopt uit de belijdenis van Petrus dat hij de messias (gezalvde) Gods is (9,20). Het tweede deel, met zijn lijden, verwerping, dood en opwekking, loopt uit op de herkenning dat hij de messias (gezalvde) Gods is (24,31.45-49).

Lucas als componist

De nauwkeurigheid waarop Lucas zijn evangelie componeert, laat zich goed aflezen aan de manier waarop hij Johannes de Doper in zijn evangelie een plek geeft. Ook Lucas begint – net als Marcus – niet met Jezus, maar met Johannes: aankondiging van zijn geboorte (1,5-25), we slaan vele verzen over (1,26-56), en komen dan bij zijn geboorte, besnijdenis en groei (1,57-80), in nauwe aansluiting op 1,5-25: ‘Voor Elisabeth was dan de barenstijd vervuld en ze verwekte een zoon.’ Deze passage eindigt in 1,80 met de zin: ‘Het kind groeide op en werd gesterkt door de Geest. En hij vertoefde in de woestijnen tot de dag dat hij zich aan Israël vertoonde.’ We slaan weer vele verzen over (2,1-52), en komen dan bij die dag dat hij zich aan Israël vertoonde, in hoofdstuk 3, die begint met die hele lange zin: ‘In het vijftiende jaar van de regering van keizer Tiberius, toen kwam het woord van God tot Johannes, de zoon van Zacharias, in de woestijn. En hij kwam in de gehele streek van de Jordaan en verkondigde de doop der bekering tot vergeving van zonden’. U ziet hier precies de overgang waarover in 1,80 werd gesproken: Johannes die in de woestijn verblijft ... en daar in de woestijn het woord van God ontvangt, waarna hij zich aan Israël vertoont door naar de Jordaan te komen en daar te verkondigen; dat is de dag waarop hij zich aan Israël vertoonde.

Lucas zorgt nu voor een eenheid van 3,1-20, door (1) aan het begin te spreken over *tetrarch Herodes* en aan het eind opnieuw: *tetrarch Herodes* (inclusio); (2) aan het openbaar optreden van Johannes komt in 3,20 een eind met zijn gevangename. Ik zei het al eerder: Johannes verkondigt hier alleen de doop; dat hij doopt hoor je niet in 3,1-20, ook niet in het vervolg, hoewel hij later wel Johannes de Doper wordt genoemd (b.v. in 7,20).

Dat Jezus door Johannes wordt gedoopt, hoor je niet. Zowel de naam ‘Johannes’ als ook de plaats (de Jordaan) hoor je in het verhaal van Jezus’ doop niet: ‘En het geschiedde, terwijl al het volk gedoopt werd, dat toen ook Jezus gedoopt werd en in gebed was, dat de hemel zich opende en de heilige Geest in lichamelijke gedaante als een duif op hem neerdaalde ...’ Hier wordt wat verteld wat feitelijk zich heeft afgespeeld, voordat Johannes gevangen werd genomen. Wat het effect hiervan is? Dat het niet tot een echte ontmoeting komt tussen Johannes en Jezus. Johannes heeft Jezus niet herkend. Hij was gewoon één van het volk, niet opvallend zich van het volk onderscheidend.

Het openbaar optreden van Jezus begint hier met zijn doop (zie 3,23 ‘En hij, Jezus, was, toen hij *begon*, ongeveer dertig jaar ..’), ook al beweren veel uitleggers iets anders: dat zijn openbaar optreden *begint* in de synagoge van Nazaret, in Lucas 4. Jezus in de synagoge van Nazaret is een uitwerking te noemen van het gebeuren van zijn doop.

Hoor je na 3,1-20 in het Lucasevangelie nog van Johannes? Ja, nog twee keer. In hoofdstuk 7, als de leerlingen aan Johannes ‘over alles’ rapporteren. Wat is dat ‘alles’? Dat is alles vanaf 3,21-7,17. Kortom, in 7,18-35 zet het verhaal van Johannes zich weer voort, met meenemen – samenvatting – van wat er daartussen is gebeurd. Lucas 3,21-7,17 vormt de brug tussen 3,1-20, waarin Johannes het hoofdpersonage is, en 7,18-35 waarin hij opnieuw optreedt. Wat erin opvalt, is dat Lucas 7,11-17 het verhaal van de dodenopwekking het slot vormt van die tussenliggende passage!

3,1-20	‘Hij die sterker is dan ik <i>komt</i> (ἔρχεται) <i>hij</i> zal u dopen met de heilige Geest en met vuur’
3,21-7,17	3,21-4,44 <i>Toerusting voor het programma</i> (3,21-22: begin) 5,1-7,17 <i>Uitvoering van het programma</i> (7,11-17: slot)
7,18-35	‘Bent ú degene die <i>komen</i> zou (ὁ ἐρχόμενος) of moeten we op een ander wachten?’

Dat hoofdstuk 7, vanaf vers 18, is een buitengewoon interessant hoofdstuk, omdat daarin allerlei verwijzingen staan naar hoofdstuk 3, het vorige hoofdstuk waarin Johannes centraal staat. Zie in het bijzonder 7,24-35, over de menigten met betrekking tot Johannes: wat zijn jullie in de woestijn gaan aanschouwen. Meer dan een profeet (correctie op Zacharias), bode voor aangezicht van de Heer. Kortom, in 7,18-35 wordt de situatie van Johannes de Doper uit Lucas 3 geëvalueerd.

Mij gaat het nu vooral om de vraag van Johannes de Doper die hij stelt direct na de opwekking van de jongeman uit Naïn: 'Bent u degene die *komen* zou of moeten we op een ander wachten.' Die vraag sluit naadloos aan op het spreken van Johannes de Doper in hoofdstuk 3, waar Johannes het heeft over 'iemand die na hem *komt* (*sic*) die sterker is dan hij, wiens schoenriemen hij niet waard is om los te maken. Johannes heeft die gestalte niet herkend bij de doop. Maar nu herkent hij hem wel, naar aanleiding van alles wat hem gerapporteerd is, waaruit gebleken is hoe hij sterk hij is: kijk naar zijn wonderen. Maar helemaal zeker is hij blijkbaar nog niet. Hij zoekt nog naar bevestiging bij Jezus zelf. Vanwaar die vraag/die onzekerheid? Dat is omdat in 7,16 over Jezus dingen worden gezegd die eerder over Johannes gezegd werden:

(1) groot/een profeet (1,15.76);

(2) God heeft naar zijn volk omgezien (1,68);

(3) Jezus doet aan Elia denken die ook een dode heeft opgewekt (7,11-17; 1 Kon. 17,17-24), terwijl de engel Gabriël Elia met Johannes verbond (1,17).

Anders gezegd, Johannes krijgt twee verschillende signalen, op grond waarvan hij bevestiging zoekt dat Jezus degene is over wie Johannes in hoofdstuk 3 spreekt. U ziet opnieuw hoe nauwkeurig Lucas de aansluitingen maakt over grotere delen heen.

Lucas 7,19 is de laatste keer dat Johannes zelf aan het woord is, en dan dus in leven is. Tussen 7,24-9,6 wordt hij onthoofd. Zo horen we in 9,9, als het gaat over de vraag wie Jezus is, en van Jezus gezegd wordt dat hij Johannes is die uit de doden is opgewekt. Dan zegt Herodes: 'Johannes heb ik zelf onthoofd.'

Wat je zou kunnen doen, is een apart boek over Johannes van deze passages maken:

(1) de aankondiging van zijn geboorte;

(2) zijn geboorte, besnijdenis, groei en verblijf in de woestijn;

(3) zijn openbaar optreden, uitlopend op gevangenneming door Herodes;

(4) het – in de gevangenis – bijeenroepen van twee van zijn leerlingen om hen met een vraag naar Jezus weg te zenden, om zo een antwoord te krijgen op de kwestie die in hoofdstuk 3 aan de orde was.

(5) zijn onthoofding door Herodes.

Wat duidelijk wordt, is dat Lucas alles van Johannes zeer nauwkeurig op elkaar laat aansluiten. Dat gebeurt in het eerste deel. Dat zal ook een vraag oproepen bij de lezer: als er sprake is van parallelie, en van Johannes verteld wordt dat hij gevangen wordt genomen en door Herodes onthoofd, hoe zal dat gaan bij de parallelle figuur? Zal hem datzelfde overkomen? Die kwestie speelt dan in het tweede deel, in het bijzonder als Jezus voor Herodes komt te staan (23,8-12)!

Johannes, Jezus en Elia

Als we over Johannes en Jezus spreken, dan moeten we in dit verband nog iemand noemen die nauw met deze twee gestalten is verbonden. En dat is de profeet Elia.

Voordat ik daar op doorga, moet ik eerst iets breder inzetten. En dat is dat Lucas zijn verhaal in nauwe verbondenheid met het Oude Testament geschreven heeft. Dat brengt me direct weer bij de zegswijze die zo kenmerkend is voor Lucas: 'En het gebeurde/geschiedde'. Het is een zegswijze die Lucas aan het Oude Testament ontleent,

een zegswijze die in de verhalende stof van het O.T. voorkomt. Waarom hij dat doet, is dan niet meer zo moeilijk: hij wil die O.T. lijn voortzetten, laten zien dat het verhaal van Jezus in die lijn staat. Anders gezegd: hij wil laten zien dat zijn hoofdfiguur, Jezus van Nazaret, de vervulling is van Wet en Profeten. Daarin sluit Lucas dus nauw aan op de traditie. Dat is een essentieel gegeven voor de antieke tijd. Wij mogen dan tegenwoordig erg zijn ingesteld op 'nieuw'. Alles moet nieuw zijn, maar in antieke tijd is nieuw eerder verdacht. Daar is het van belang dat het oud is, dat het sterk met het verleden verbonden is. Lucas grijpt voortdurend terug op het Oude Testament. Dat wordt al direct zichtbaar aan het begin, in de eerste twee openingshoofdstukken, die vol met Oude Testament zitten, met oudtestamentische thema's, maar ook met oudtestamentische taal en in oudtestamentische stijl. In Lucas-Handelingen komen we alle groten uit Israëls geschiedenis tegen: Abraham, Mozes en David.

En dan moet in dit verband ook Elia genoemd worden. In het Oude Testament komt hij in twee literaire corpora voor. Voor ons het meest bekend in 1 Koningen 17 t/m 2 Koningen 2. Hij staat daar opeens op het toneel, een roepingsverhaal zoals we bij andere profeten tegenkomen, wordt niet verteld en opeens is hij ook weer van het toneel verdwenen: met zijn hemelvaart. En dan komt hij ook nog voor in het profetenboekje Maleachi, ons laatste bijbelboek, in hoofdstuk 4: 'Zie, ik zend u de profeet Elia, voordat de grote en geduchte dag des Heren komt. Hij zal het hart der vaders terugvoeren tot de kinderen en het hart van de kinderen tot hun vaders, opdat Ik niet kome en het land met de ban treffe.'

Die twee sporen: Koningen en Maleachi zijn voor het Lucasevangelie van belang. Dan moet u eerst weten dat Johannes met Elia verbonden is, maar ook Jezus. Dat mag bij ons als lezers verwarring scheppen, dat scheidt ook binnen het Lucasevangelie voor verwarring, want bij wie hoort Elia nu thuis? Bij allebei lijkt raar. Daarin verschilt Lucas ook heel duidelijk van de andere evangelisten, want bij Marcus en Matteüs is Johannes in alles een Elia-gestalte, terwijl in het Johannesevangelie Johannes ontkent dat hij Elia is.

Wat doet Lucas nu? (1) Hij verbindt Johannes de Doper met de Elia-figuur uit het boek Maleachi, met hoofdstuk 4, en meer nog met hoofdstuk 3,1 'Zie, ik zend mijn bode, die voor mijn aangezicht de weg zal bereiden'. (2) En Jezus verbindt hij met de Elia uit de Koningenboeken. Geen complete vereenzelviging, maar op tal van punten heeft hij wel trekken van Elia, maar duidelijk is toch ook dat Jezus veel meer is dan Elia. Jezus verbindt zichzelf met Elia en Elisa in het verhaal van Jezus' optreden in de synagoge (4,25-27). En anderen zien in hem de verschijning van Elia (9,8.19). Heel expliciet wordt Jezus met Elia verbonden, maar dat gebeurt ook impliciet: Lucas 7,11-17 > 1 Koningen 17,17-24 en Lucas 9,51-58 > 2 Koningen 1,9-15. Wat in dit alles opvalt, is dat Elia in relatie tot Johannes en Jezus met name in het eerste deel voorkomt. Daar klinkt zijn naam althans expliciet. Dat alles laat in elk geval zien hoe diep deze personages, Johannes en Jezus, verbonden zijn met Israëls geschiedenis.

Hoe verhouden Johannes en Jezus zich tot elkaar? In Lucas 1-2 is de één, Johannes, *profeet* van de Allerhoogste, hoewel hij niet direct bij de aankondiging van zijn geboorte zo wordt aangeduid; dat gebeurt pas bij de besnijdenis, in het Benedictus, de profetische lofzegging van Zacharia. De ander, Jezus wordt door de bode Gabriël direct bij de aankondiging '*zoon* van de Allerhoogste' genoemd.

En verderop in Lucas in hoofdstuk 7 daar wordt Johannes 'de *bode* die voor het aangezicht van de Heer uitgaat' (zegswijze uit Maleachi 3) en is Jezus de *Heer*, voor wie Johannes uitgaat.

Het kernpunt van het Lucasevangelie

Het brengt me bij het kernpunt van het Lucasevangelie. Wat de lezer moet ontdekken naar aanleiding van wat Jezus zegt en doet, is wie Jezus nu eigenlijk is. Tal van titels klinken er in het evangelie met name rond de vraag 'Wie is toch deze die?' Wij hebben de neiging om

die antwoorden tegen elkaar af te wegen, maar ze bevatten allemaal een stukje waarheid. Elk antwoord geeft iets van Jezus' identiteit aan.

In de openingshoofdstukken, Lucas 1-2 begint het met, is de eerste titel die klinkt: 'Zoon van de Allerhoogste'. En helemaal aan het slot van de ouverture spreekt Jezus over 'mijn vader' (2,49), in aansluiting op die titel die helemaal aan het begin klonk. In de direct daarop volgende hoofdstukken – Lucas 3-4 – zal de titel klinken 'zoon van God'. Zo wordt hij direct bij de doop genoemd: 'Gij zijt mijn zoon'. Daarna klinken diezelfde woorden in de genealogie (3,38) en twee keer in de drie verzoekingsverhaaltjes (4,3.9) en uiteindelijk in 4,41. Dat is het beeld dat Lucas allereerst van Jezus wil neerzetten. Dat Jezus uit God verwekt is, en helemaal bij God hoort. Zelf zal hij zich diverse malen *Mensenzoon* noemen, om te laten horen dat hij helemaal bij mensen hoort. Die twee titels, Zoon van God en Mensenzoon, horen helemaal bij elkaar. Een derde titel die dikwijls klinkt is die van 'Heer'. Dat is een dubbel woord, omdat het een menselijk heer kan betekenen, maar in de LXX de aanduiding is voor God. Dat woord 'God' zal steeds klinken uit de mond van mensen na wonderen. Maar vaak klinkt ook het woord 'Heer' op tal van plekken in het evangelie, waaronder in het kerstverhaal: 'Vandaag is u de Redder geboren, Christus, de Heer'.

Dat is wat Lucas ons als lezers wil laten weten: U, lezer, moet weten dat in hem, in Jezus, iets van God zichtbaar wordt, ja dat God zelf hier aan het werk is. Dat zie je alles: aan zijn grensoverschrijdende woorden en aan zijn grensoverschrijdende daden.

Nico Riemersma